

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LV/2

НОВИ САД
2012

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Јасна Влајић-Поповић: С.-х. <i>ēlđmāzan</i> 'огроман; незграпан; кабаст' – између ретких словенских пандана и вишеструких домаћих интерпретација	7
Орсат Лигорио: С.-х. <i>roda</i> , лат. <i>ardea</i>	21
Зузана Тополињска, Марјан Марковић: За еден недоистражен аспект на синкретизмот Г = Д на словенскиот југ (показателите на генетивен падежен однос кај личните заменки)	29
Тома Тасовац, Ивана Башић: Корпусна прагматика као изазов лексикографској теорији и пракси	39
Маја Марковић: Теорија дисперзије и вокалски систем српског језика	53
Жељко Марковић: Аргументи глагола визуелне перцепције	71
Душанка Вујовић: Основна значења и префиксална деривација глагола <i>ићи</i> и <i>ходати</i>	85
Владислава Ружић: Концепт <i>несћанка</i> осликан фраземама српског језика	93
Гордана Штрбац: Фразеологизми с лексемом <i>глава</i> у српском језику	105
Андријана Бројић: О концептуализацији појмова понос, гордост, охолост и надменост у српском језику	119
Гордана Драгин: Морфолошке карактеристике неких именица у говорима слива Студенице у југозападној Србији	141
Радивоје Младеновић: Пасивне конструкције метохијско-косовских говора призренско-јужноморавског типа	153
Зоран Симић: Неке особине линеаризације у говорима Банатске Црне Горе и Рекаша	169
Снежана Петровић: Турцизми у црногорским народним говорима (2)	183
Радмила Жугић: Именичке изведенице суфиксима <i>-це</i> , <i>-е</i> , <i>-ле</i> у призренско-тимочким говорима	193
Твртко Прћић: Како се на енглеском каже <i>олдџајмер</i> ? Англицизми као српско-енглески лажни парови	203
Даница Недељковић: Међуоднос заменичких прилога и конкурентних прилошких израза каузалног и каузално-финалног значења у немачком и српском језику	221
Соња Филиповић-Ковачевић: Лексичко изражавање појма веома добро у српском и енглеском језику	239

ХРОНИКА

Марина Јуришић, Драгољуб Петровић: Живот и дело Бранка Милетића (19. VI 1900 – 30. X 1949)	255
Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Снежана Петровић: Етимолошки симпозијум Брно 2011	267

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Наташа Драгин: Вредан прилог словенској археографији и филологији	273
Гордана Штрбац: Владислава Ружић, Слободан Павловић (ур.), Зборник у част Гордани Вуковић	276
Страхиња Степанов: Miloje Đorđević, Ulrich Engel, Wörterbuch zur Verbalenz Deutsch – Bosnisch / Kroatisch / Serbisch	282

Предраг Новаков: Sabina Halupka-Rešetar, Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku . .	290
Марта Бјелетић: Магични свет дијалекатске лексике	294
Бранкица Марковић: Радмила Жугић (ур.), Дијалекат – дијалекатска књижевност	301
Упутство за припрему рукописа за штампу	307
Рецензенти	311
Contents	313

МАГИЧНИ СВЕТ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ЛЕКСИКЕ*

Момчило Златановић. *Речник љовора јуџа Србије (ђровинцијализми, дијалектђизми, варваризми и др.)*. Врање: Аурора, 2011, 561 стр.**

Момчило Златановић, универзитетски професор у пензији, широј културној јавности познат је као проучавалац народног песништва јужне Србије.¹ Деценијама истражујући усмено народно стваралаштво свога краја, Златановић се, природно, заинтересовао и за језик, по властитим речима – „за магичан свет дијалекатске лексике”.

Започео је рад на прикупљању речи и 1998. године објавио *Речник љовора јужне Србије (ђровинцијализми, дијалектђизми, варваризми и др.)*, чије се друго издање појавило 2008. године. Сада је пред нама други део тога речника, незнатно измењеног наслова: *Речник љовора јуџа Србије (ђровинцијализми, дијалектђизми, варваризми и др.)*, Врање 2011.

Грађа за речник узимана је из живог народног говора и усменог песништва. Речи су записиване на терену – у Врању и околини, Пчињи, Пољаници, Иногошту, Прешевској Моравици и Прешевској Црној гори, Грделичкој клисури, Власини и Црној Трави. Овога пута има и речи из писаних извора (нпр. из „Путописа Хаџи-Анте Калиманца”), а унет је и изван број речи које је Златановић добио од свог гимназијског професора руског језика, Тихомира Стефановића, које су биле у свакодневной употреби у његовој младости. Уз њих стоје иницијали (Т.С.). Уосталом, у речнику је свака реч, забележена на терену, прецизно убицирана, док уз речи из писаних извора обавезно стоји дело из којег су узете, као и број стране на којој се помињу. То овај речник чини поузданим, квалитетним лексикографским штивом.

Речник се састоји из неколико целина: *Уводне најомене, Лиђерађура, Скраћенице, Речник, Речник љовора јуџа Србије – својеверсно лексикођрафско дело* (из текста рецензије), *Белешка о ауђору, Садрђај*.

У *Уводним најоменама* није експлицитно наглашена једна битна чињеница, а то је да овај речник представља наставак, односно други део речника из 1998. године, тако да би се у први мах могло помислити да је у питању само његово проширено издање. Међутим, поређењем садрђине два речника види се да овај потоњи углавном доноси потпуно нов лексички материјал, незабележен у првом речнику („нове” речи), а да ни код већ поменутих речи („старе” речи) заправо нема понављања.

У речнику се уочавају четири групе одредница.

* Овај чланак је резултат рада на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Еђимолошкођ речника срђскођ језика*” (бр. 178007), који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

** Приказ посвећујем успомени на моју свекрву Мирославу Бјелетић – Мирче (рођ. Гаџић), професора српског језика и књижевности, која ми је, као рођена Врањанка, открила сву лепоту и духовитост врањанског говора.

¹ Његова изабрана дела у десет томова објављена су у издању „Врањских књига” 2007–2008. године.

Прву и најмалобројнију чине „старе” речи са новом убикацијом, нпр.: *женóвина* ‘непокретна имовина коју жена доноси мужу у мираз, женинство’ (Вртогош) [поред потврде из Врања]², *йчѣшки* ‘псећи’ (Врањска Бања, Врање) [поред потврде из Црне Траве].

Другу групу чине „старе” речи са новим значењима, нпр.: *џолоџла́вка* фиг. ‘жена без мужа (разведена или удовица)’ (Дубница) и ‘коровска биљка шејтан, *Melampyrum arvense* L.’ (Сурдулица) [поред: ‘врста пите’ (Врање)], *ђѣбрим* ‘чистим коња тканином од козине (ђебром); тимарим коња’ (Пљачковица) [поред: ‘чистим, глачам ужад’ (Лопардинце)], *јабукáр* ‘онај који радо једе јабуке’ (Дубница, Врањска Бања) и ‘јабуков воћњак’ (Вртогош) [поред: ‘врста крупног парадајза’ (Врањска Бања)], *неби́йница* ‘жена од које се ништа добро не очекује; лоша жена’ (Врање) [поред: ‘штета’ (Врањска Бања)], *о́йко* ‘ретко (о плетиву)’ (Станце) [поред: ‘житко или полужитко (о јелу)’ (Бујановац)], *шѣвѣ́г* ‘дрвена направа, обично од храста, на којој је звоно за стоку’ (Ново Село на Варденику) [поред: ‘полукружни део јарма у којем је врат вола’ (Горња Трница)], *ћенáр* ‘врста памука; конач од таквог памука’ (Прешево) [поред: ‘чипка’ (Црна Трава)].

Трећу, прелазну групу између „стarih” и „нових” речи чине фонетске варијанте или изведенице „стarih” речи, нпр.: *џва́цла* погрд. ‘нерадна и прљава жена’ (Масурица) [поред: *џва́кла* (Доње Жапско)], *за́ва* ‘заова’ (Мијаковце) [поред: *зѣ́ва* (Врање)], *цврлі́ка* ‘цеваница’ (Дубница) [поред: *цво́лика* (Струганица)], *вади́на* ‘шира бразда којом се доводи вода у башту и њиву’, *вади́нка* дем. (Врањска Бања) [поред: *ва́да* (Преображење)], *далаверџи́ја* ‘подвалјивач, мешетар’, *далаверџи́ка* ‘подвалџика’ (Врање) [поред: *смицалица*, *подвала*’ (Врање)], *ђевреко́ше се* ‘почиње да трули’ (Барбарушинце) [поред: *ђевре́к* ‘почетак труљења’, *ђевро́сан* ‘који је почео да трули’ (Барбарушинце)], *за́гонак* ‘узан простор у трли или заметини где седи жена кад музе овце’ (Ратаје – Крмољ) [поред: *за́гон* (Несврта, Црна Трава)], *кани́урка* ‘лоша жена’ (Честелин) [поред: *кани́ур* ‘лош човек’ (Честелин)], *маи́икáр* ‘надничар у старом Врању’, *маи́икáрка* ‘надничарка у старом Врању’ [поред: *маи́ика* ‘мотика’ (Врање)], *речли́ја* ‘зборљив, речит човек’ (Доње Жапско), *речли́ка* ‘зборљива, речита жена’ (Врање) [поред: *речови́й*, *-а*, *-о* ‘речит’ (Горње Требешиње)].

Четврту и најмногobројнију групу чине потпуно „нове” речи које нису забележене у претходном речнику, нпр.: *џвиждѣ́ц* ‘онај који је превише мокар’ (Владичин Хан), *дијурна* ‘дневница’ (Врање), *иџрабра́ц* ‘мајстор у игрању кола’ (Т.С.), *избѣфѣ́ја*, *-ла*, *-ло* ‘дотрајао’ (Т.С.), *исѣточник* ‘хладан и сув источни ветар у Пчињи’ (Широка Планина), *исѣрвак* ‘остатак од нечега (обично од сапуна)’ (Сурдул), *једнокрѣ́тан*, *-йна*, *-йно* ‘јединствен, посебан’ (Сувојница), *комбѣч* ‘велики стомак’ (Барбарушинце), *костѣ́илница* ‘костурница’ (В. Стојанчевић, 465), *ли́мбав*, *-а*, *-о* ‘дотрајао (о одећи, ћилиму и сл.)’ (Мездраја), *ли́чан*, *-чна*, *-чно* ‘леп’ (Прешево, Биљача), *ма́йѣрац* ‘човек у дубоком сну’ (Владовце), *невидница* ‘тама; мутно време’ (Луково), *нејендѣк* ‘несрећа’ (Шајинце), *одре́вак* ‘мало дете; дете које често плаче’ (Прешево), *оле ма́ле* ‘површно, не како треба’: Обрисала прашину оле мале, како лисица

² У угластим заградама се наводе подаци из речника објављеног 1998. године.

сас реп (Врање), *о́йейи*, -а, -о ‘затегнут (конопац, канап и сл.)’, *о́йнем* ‘затегнем конопац, канап и сл.’ (Врањска Бања), *о́йршља́к* ‘дроња́к’ (Честелин), *о́йврља́*, *о́йфрља́* ‘учинак’: Остарело и нема отфрљ у рабóту (Врањска Бања), *о́йшóрим* ‘раширим (уста)’ (Дубница), *и́ања́ча* ‘шума која је израсла на месту где су били пањеви’ (Корбевац), *и́иркам се* ‘препирем се’ (Црна Река), *и́озно́бим* ‘уништим (о слани)’ (Белишево), *и́осóйнем се* ‘спотакнем се’ (Вртогош), *и́осóйрем* ‘зауоставим’ (Суви Дол), *и́рофррзóљи* ‘брзо изгори’ (Врањска Бања), *разле́леја́ли се* ‘раштркали се’ (Т.С.), *рља́в*, -а, -о ‘слаб, кржљав’ (Власина), *раси́издрим се* ‘разголитим се’ (Врањска Бања), *ребéљ* ‘кичма’ (Честелин), *ревéнски* ‘групно; заједно’ (Дубница), *самоѓлийи* ‘храна која се лако једе’ (Прешево, Лепчинце), *сирћóсан*, -а, -о ‘укисељен’: Бш љбаво не љгости сьс сирћóсано ви́но! (Т.С.), *снебéсим се* ‘спреман сам свашта да урадим да бих остварио циљ’: Кад се жéнско заљуби, óно се снебеси и сас ланци да га врзúјеш, йма да оти́де (Дубница), *си́йáсан*, -сна, -сно ‘зрео’: Кад је жéто стасно, óдма се жне́је (Трејак), *сунйи́оцем* ‘побегнем, одјурим’ (Големо Село, Дубница), *и́аврија́* ‘пропаст’: Лóшо врéме, све óтиде у таври́ју (Балиновац), *укацáвим се* ‘упрља́м се’ (Декутинце), *у́ирсóли се* ‘почне да мирише на зној’ (Дубница), *фазика́йи* ‘фаличност, недостатак’: Девóјче си је љбаво, али је мálко фазикат сас óчи (Дубница), *фáкман* ‘веома сналажљив и вешт човек’ (Дубница), *фиљ* ‘онај који штрчи’ (Врање), *фúшйи́а* ‘олуја’ (Клиновац), *цацайáн* ‘нешто крупно’: Дóбро роди́ла лозни́ца, оvolíки цацапáни (Барбарушинце), *цумбóр* ‘леденица вретенастог облика која виси са стрехе’ (Сурдулица), *чакб́н* ‘чврст, здрав’ (Јабланица), *и́гймам се* ‘трзам се’ (Ранутовац), *и́зúдав* ‘телесно неразвијен, мршав, кржљав’ (Преображење), *и́аши́йарйцем* ‘збуним’ (Врање), *и́а́сйтам* ‘причам којешта’: Остарело па само ша́ста (Бачвиште), *б́* ‘ништа’: Ба́ба се још држи, али зúби – љ! (Врање).

Дијалекатски речници су значајни превасходно за дијалектологију и лексикологију. Обиле материјала који доноси *Речник зóвора ју́га Србије* омогућава дијалектолозима да уоче танане фонетске разлике између говора суседних села, али је исто тако погодан за проучавање и осталих језичких карактеристика. Тако се на примеру лексичке породице придева *дебео* открива творбени потенцијал овог говора: *дебелча́к*, -чка, -чко ‘подебео, пуначак’ (Бујановац), *дебелдáн* ‘дебелко’ (Врање), *дебелдáра* ‘дебела, угојена жена’ (Врањска Бања), *дебели́ња* ‘гојазност’ (Бујановац), *дебелу́јем* ‘дебљам’ (Ратаје – Крмољ), *дебелу́шак*, -шка, -шко ‘дебелушкаст’ (Ристовац, Биљача), *дебелáнка* ‘гојазно женско чељаде’ (Вртогош), *дебелáча* ‘дебела жена’ (Прешево).

Запажа се и специфична употреба префикса *на-* и *йри-* у творби придева и прилога, нпр.: *намесйичаво* ‘местимично’ (Коћура), *намрйивичав*, -а, -о ‘који се налази у осоју’: Намртвйичава је тај ливáда, рáно гу фáћа сéнка (Честелин), *намушкарйичава* ‘која има мушке особине’: Намушкарйичава је, само што муста́ћи нéма (Врање), *йриубавйичав*, -а, -о ‘лепушкаст’ (Т.С.), *йриулавйичав*, -а, -о ‘приглуп’ (Т.С.), као и честа употреба префикса *су-*, нпр.: *субрйичав*, -а, -о ‘мало неурачунљив; луцкаст’ (Врање), *суму́жња́к* подруг. ‘жена која не уме да ради женске послове’ (Дикава), *сунйика́в*, -ква, -кво ‘који има малу вредност’ (Врањска Бања), *суйлу́шка* ‘примитиван плуг (без точкова)’ (Велико Буштрање).

Занимљиву врсту речи представљају прилози, нпр.: *йдосйа* ‘превише’ (Врање), *исйо́йрв* ‘испочетка, поново’ (Трговиште), *мина́одачки* ‘у пролазу’

(Владовце), *однајрéd* ‘раније’ (Власина), *однајнајрéd* ‘веома давно’ (Црна Трава), *оџамин* ‘отприлике’ (Врање), *најјек* ‘на врхунцу, у највећем замаху’: Сџ је најјек рабóта – жнéје се (Врањска Бања), *најјекере* ‘каже се кад се неко стално супротставља’: Никад од њéга благ Бóжји реч, само нéшто најјекере (Дубница), *однéмајкуде* ‘каже се кад за нешто не постоји друго решење; кад се нешто мора’: Рабóтим тој однемајкуде, а не што волим (Наставце).

Посебно треба нагласити да је готово свака реч поткрепљена примерима употребе, чиме се стиче увид и у синтаксичке одлике овог говора. То се најбоље види на примеру одредница *џо¹* и *џо²*, у којима су наведене следеће реченице: 1. префикс за грађење компаратива: Вёрка је пóубава од Тáлку, 2. ‘боље’: Мајстор Пéра знаје да шије, а мајстор Ђока по знаје од њéга, 3. ‘после’: Не бóтај се преко ред, ти си дошја по мéне (Т.С.); ‘више, у већој мери’: Пóтајан жар по ће те изгóри (посл.) (Врање).

За лексикологе је овај речник прави драгуљ. Лексика коју он доноси може се проучавати у оквиру лексичко-семантичких група. Овде бисмо, илустрације ради, указали на називе домаћих животиња мотивисане временом доласка животиње на свет, нпр.: *вечёрка* ‘крава отељена увече’ (Средњи Дел), *џейко*, *џейоња* ‘во отељен у петак’ (Радовница, Мијаковце), *џейкана*, *џейуља* ‘крава отељена у петак’ (Радовница, Крушева Глава), *ручко* ‘во отељен око ручка’ (Шајинце), *сáве* ‘јагње ојагњено на Св. Саву’ (Честелин), *средан* ‘во отељен у среду’ (Радовница), или њеним спољашњим изгледом, нпр.: *веверица* ‘лепа и живахна мачка’ (Врање), *зáјка* ‘сива коза’ (Барбарушинце), ‘овца дугачких ушију’ (Честелин), *зáјкоща* ‘коза зечје боје’ (Лепчинце), *риба* ‘дугачка („рибаста”) и лепа овца’ (Дреновац), *џинџор* ‘врста малог петла разнобојног перја’ (Честелин).

Будући да је Врањска чаршија још у првој половини 19. века била билингвална средина у којој се комуницирало на српском и турском језику, логично је што речник обилује турцизмима који су постали саставни део народног говора, нпр.: *зијан* (тур. *ziyan*) ‘штета, губитак’ (Билча), *исáв* (тур. *his*) ‘самилост, душевност’ (Големо Село), *јаџмак* (тур. *yaşmak*) ‘вео којим су се подбраћивале муслиманке’, *јемџилџк* (тур. *yemişlik*) ‘воће’ (Владовце), *јемџије* мн. (тур. *enfiye*) ‘дуван у праху који се употребљава ушмркавањем’ (Т.С.), *јјрџија* (тур. *örtü*) ‘врста веће повезаче за главу’: Хришћанке су се забуљивале танким белим куповним четвртастим марамама, јуртијама, које су лежерно падале на рамена и по прсима (Ј. Х. Васиљевић, 13), *кабџл* (тур. *kabil*) ‘могуће’ (Х. К., 7), *кóлџа* (тур. *koltaktasi*) ‘даска која служи за пеглање шавова панталона’ (Врање), *муџвáк* (тур. *mutfak*) ‘кухиња’ (уз ауторову напомену да је у старом Врању мутвaк био одвојен од главне куће у дворишту), *џџџџимáл* (тур. *peştemal*) ‘велики убрус за увијање и брисање после купања’ (Врање), *џолакрдџџем* (тур. *lâkırđi*) ‘поразговарам’ (Белишево), *расџџк* (тур. *rastik*) ‘средство за бојење обрва’ (Врање), *саџџ каџа* (тур. *sâfi kahve*) ‘чиста, права кафа’ (Врање), *сáџмак* (тур. *sac ayak*) ‘гвоздени треножац на којем се, у тепсији, пече хлеб или пита, или кува јело у земљаној посуди’ (Честелин), фиг. ‘три пашенога или зета’: Дођоше на слáву све три ћёрке, али и саџак (Дубница), *џерџумán* (тур. *tercüman*) ‘преводац’ (Прешево), *џерџумánим* ‘преводим са другог језика’ (Врање), *уђумáџ* (тур. *hükümet*) ‘судница’: Ни у турски уђумат такој се неје судџло (Врање), *черчелџја* (тур. *kerake, kerrake*) ‘памучна тканина

проткана свиленим жицама' (Врање). Аутор речника се потрудио да уз сваки турцизам наведе и његов турски етимон.³

Изузетно је занимљива и богато заступљена експресивна лексика, посебно оне лексеме којима се исказују физичке и психичке особине људи, нпр.: *џвркла* вулг. 'она која загађује ваздух' (Врање), *далбóбоња* 'брбљивац' (Лепчинце), *жџóбав*, -а, -о 'превише мршав' (Вртогош), *завóрљак* 'мршава и ружна девојка' (Јелашница), *замлајóбишина* погрд. 'особа која узалудно троши време, која се бави нечим некорисним' (Биљача), *калеврán* погрд. 'неуредан мушкарац' (Преображење), *мекищáрка* 'женско чељаде неспособно за веће напоре' (Врање), *немџурáча*, *немџурка* 'ћутљива и намргођена жена' (Врање), *иремјáрка* 'неискрена жена' (Дубница), *џомрýк* 'намћор' (Мијаковце), *џоџошкó* 'човек који вешто крије своје лукавство' (Дубница), *џецембула* погрд. 'неосетљив човек' (Дубница).

За овај слој лексике карактеристичне су бројне сложенице. Посебно су заступљене оне које у првом делу имају елемент *џоло-*, нпр.: *џолодуј(ка)* вулг. 'она(ј) који је недовољно одевен; она(ј) који је врло сиромашан' (Врањска Бања), *џолојџра* м. и ж. 'лакомислен, несталан човек' (Власотинце), *џолокур* вулг. 'пуки сиромаш': Ма, голокур, сас трн да маваш по кућу, нема што да заkáчиш (Дубница), *џолојујац* погрд. 'сиромаш' (Врање), *џолојушџало* погрд. 'го мушкарац; полуодевен мушкарац': Голопуштало, види му се онај згóда (Честелин), а ту су и *џризомуд* вулг. 'чангризавац' (Врање), *дуједáвац* вулг. 'човек који се продаје за ситне интересе' (Врање), *клејвобёр* 'човек који много куне' (Клисурица), *мудоџлéd* вулг. 'човек који гледа у земљу': Пáзи се од тџа мудоглédи, не знајеш што ти мџслив (Врање), *џинџумџи* пеј. 'човек малог раста, али који се јуначи' (Владичин Хан), *развџџузица* вулг. 'особа која много и неразумно троши' (Врање), *суворýкес*, -џа, -џо 'који није способан за неки посао' (Доње Жапско), *џешојџилка* 'лењост' (Дубница).

Речник садржи и велики број микропонима, хидронима, антропонима, патронима и етника. На пример, поред апелатива *несврџа* 'дивљина, беспуће, бестрагија' (Барбарушинце), забележен је и назив планинског села близу Криве Феје *Несврџа*, уз који аутор наводи и предање о томе како је тај назив настао: „На пространом земљишту било је само неколико домова чивчија. Бег је покушавао да насели људе из других крајева, али нико није хтео да дође у планинску дивљину. На крају се разочарао, одрекао се чивлика и при поласку викнуо: 'Не треба ми овој место: овде се никој не сврђа (задржава)'. Због тога је насеље, кажу, названо Несврта. 'У Несврту да идеш!' (клетва)“.

Појава сваког дијалекатског речника представља важан догађај за етимолошку лексикографију, која тежиште својих истраживања све више пребацује на дијалекатску грађу. Да бисмо стекли увид у значај материјала који доноси *Речник џовора јуџа Србије* за етимолошка истраживања, упоредили смо речи на слово *а-* у њему и у првој свесци *Еџимолошкó речника срџскоџ језика* (ЕРСЈ). Иако је у ЕРСЈ доследно уврштена лексика из првог Златановићевог речника, испоставило се да овај други доноси још обиље потврда којима би се могле допунити следеће одреднице: *аба*¹, *абер*, *аван*¹,

³ Више о турцизмима у врањском говору в. Петровић 2009.

*авей̄, авлија, аџа, аздиса̄ӣи, ај, ајвар, ај̄ӣа, акал, ака̄ӣи, акшам, ал², ала², алабак, алавужда, алајрда, алва, алев, алиш-вериш, алишӣе, *алова̄ӣи, аљав, амрел, анда̄ӣи, андра, андрмољ(а), аницајес, ай², айаш, аралук, аран, Арай(ин), арџа̄ӣ, арч, ай¹, айула, ахар, аџамија, аџела, ашик¹, ашлук, ашчија.* Ради се пре свега о потврдама којима се употпуњује распрострањеност дате речи и разноликост њених облика и значења. На пример, облици *амрел* ‘кишобран’, *амрелче* дем. и *амрелџија* ‘онај који прави или продаје амреле’ из Бујановца и Врања шире ареал овог германизма, јер у ЕРСЈ 1: 155 s.v. *амрел* нису наведене потврде из јужне Србије, будући да тада нису биле на располагању. Ту су и нове фонетске варијанте, нпр. поред *ахар, ар, јар, хахар* и *хар* ‘коњушница’, од којих су *ар* и *јар* ексцерпирани из првог Златановићевог речника (в. ЕРСЈ 1: 242–243 s.v. *ахар*), *Речник љовора јуџа Србије* доноси и облик *ајар* из Црне Реке. Затим, има нових творбених изведеница, нпр. поред разних облика глагола *аздиса̄ӣи* ‘беснети од изобиља’ и именице *аздисљк* (из првог Златановићевог речника) (в. ЕРСЈ 1: 72 s.v. *аздиса̄ӣи*), *Речник* доноси и облике *аздџсан, -сна, -сно, аздџсник, аздџсница, аздисуља*. Понекад наилазимо на потврде које се семантички разликују од оних већ забележених у одредницама, нпр. поред *авлијаши* ‘сусед из дворишта; онај који (се) краде по двориштима’ (в. ЕРСЈ 1: 54 s.v. *авлија*), нови речник доноси и *авлијаши* ‘коза која живи у дворишту, авлији’.

Са етимолошког аспекта су, међутим, далеко значајније оне речи које до сада нису обрађене у ЕРСЈ (укључујући фонетске варијанте које би имале статус празне одреднице, нпр. *ајаш* ‘место испред куће, трем’ в. *вајаш*, *ак* ‘полугодишња плата која се давала слуги за чување стоке’ в. *хак, ајмана* ‘леньивица’ в. *хајмана*). *Речник љовора јуџа Србије* доноси неколико таквих лексема на слово *а-*, нпр. *ајван* ‘ручна машина за резање дувана’ (вероватно различито од *ајван* ‘животиња’ које ће бити s.v. *хајван*), *арамолџац* ‘нерадник’ (вероватно домаћа сложеница са тур. *haram* ‘грешно, забрањено’ у првом делу), *арван* (*играње*) ‘ситно играње у колу’, *аров, -а, -о* ‘браон, смеђ’, *арџина* ‘разорано земљиште’, *аулим* (*на Боџа*) ‘жалим се, јадам се’.

Добар дијалекатски речник не осликава само језичке појаве датог говора, већ предстаља сведочанство о свеукупном животу људи који њиме говоре.

У Златановићевом речнику забележене су бројне речи које се тичу материјалне културе, нпр.: *волџарка* ‘просторија или посебна зграда за волове и коње’ (Доње Жапско), *вунџа* ‘левак (за сипање течности)’ (Црна Трава), *јува* ‘расол’ (Владовце), *кавезарка* ‘скупа саја (горњи део женске одеће украшен сромом, гајтаном и др.)’ (Ново Село на Варденику), *кафџар* ‘„капа” од сламе за кошнице вршкарџе’ (Коћура), *крчейџаљка* ‘дрвце које поиграва на воденичном камену и помера зрнење да из коша равномерно упада у отвор на горњем камену’ (Корбевац), *маџвина* ‘материјал од конопље за ткање поњава’ (Владовце), *маџракука* ‘спојница (за металне цев и др.)’ (Кршевица), *оканица* ‘земљана посуда за вино од оке’ (Владовце), *олџим* ‘припремим црева за кобасице’, *џаласка* ‘унутрашњи џеп у кошуље у којем је новац’: Татко кад иде на пут, па̀ре но̀си у па̀ласку, јер од̀отле нѝкој не мо̀же да ги укра̀дне (Црна Река), *џењуриџа* ‘пециво од киселог теста с овчијим сиром које су врањски пекари пекли у четвртастим плеховима само на дан Богојављења’ (Т.С.), *рувџи* ‘одећа;

рухо девојачко' (Шапранце, Владовце), *шабáнџа* 'округла плоча на којој грнчар обликује земљане посуде' (Врање), *шириђија* 'оно што остане у посуду после топљења масла' (Црна Трава), *чабура́н* 'чајник' (Трејак), *шуи́ељка* 'врста фруле (обично са шест рупица)' (Т.С.).

О начину живота у старом Врању говоре нам, између осталог, семантички прецизно изнијансирани називи за кафу: *расьнува́ча* 'кафа која се пије да би се човек расанио', *лафџика* фиг. 'кафа која се пије за време разговора (уз лаф)', *исирађуца* 'кафа коју гост пије уочи одласка'.

Бројне су лексеме које нас упознају са духовном културом овога народа, са његовим обичајима, обредима, врацбинама, нпр.: *колойи́ињак* 'магијска биљка копитњак, *Asarum europaeum*, која се бере уочи Турђевдана' (Вртогош), *костйо́йерце* 'највеће шарено перо у репу петла': Костоперце од закланог пџла се запа́ли и ка́ди се мо́мак који не мо́же да се ожени или девојка која не може да се ода́де (Честелин), *кру́йа* 'стомачна болест; кад дете преједе': Бо́ли га девојче меши́на, па ће га во́дим у Баљковац куде баба-Милеву да му п р е б á ј е [проред М.Б.], уп. текст басме s.v. *кру́йица*: Кру́по, крупице, / ако си ста́ра, / да си ми ма́јка (Големо Село), *ла́ла Те́йка* 'смрт': Остаре се, слáтка, мо́ра да се иде куде ла́ла-Тџтку (Врање), *Мо́ма Дра́жана* 'мушка драмска игра која је извођена на трећи дан Ускрса у Барбацу', *омаја* 'митолошко биће': Верује се да се омаје појављују ноћу на тајанственим местима и могу путника „да омајев” (да га попну на дрво, одведу у друго место итд.) (Големо Село), *узима́чка* 'кад се јаја туцају на Ускрс и победник узима сломљено јаје' (Прекодолце).

Као пасионирани сакупљач усменог народног стваралаштва, Златановић је у свој речник унео многе стихове из народних песама, пословице, клетве, нпр.: *зџ́вор* 'просидба; веридба': Зговор ће бидне на дњн Велигден, / сва́дба ће бидне на дњн Спа́совдњн (М. Златановић, бр. 22), *кафџи́аринка* '„капа” од сламе за кошнице вршкаре': Долетџше лџеве пџџеле, / донџсџше мед и во́сак, / на грб́инку кафтаринку (Кођура), *кабра́нка* 'посуда којом се захвата брашно из брашненика и вређе': Дај ми, ма́јке, кабранку бра́шно, / кабранку брашно, ложи́чку масло (Рељан), *а́ла* 'ругоба': Прџвари се Јџван Гога за жу́ти дукáти, / па узџде Јџван Гога туј дубни́чку а́лу (Врање), *а́лев*, -а, -о 'црвен': Пу́на ми ба́шџа а́леве рџже, / жа́лна оста́до, не накити́ се (Врање), *арџа́и* 'најамни радник, кулучар': Сџјман иде за аргáти, / да му жне́јев гу́сти јџчми (Левосоје), *ђериз* 'купатило': Па ми згреја́ котáл во́ду, па га сње́се у џеризе... / обања се де́ли Агуш (Павловац); *ложџица* 'кашиџа': Брго ће гу фр́љи ложи́цу (умређе) (Дубница), *аљш-верџш* 'трговина, купопродаја': Сас рџдбину јџди и пи, али аљш-верџш не пра́ви (Врање), *ашџија* 'кувар на свадби': Тáтко ашџија, а на си́на ме́со не турија (Врање), *јџже* 'уже': Кудџ иде јџне, не́ка иде и јџже (Врање), *амрџија* 'онај који прави или продаје амрџе': Ако је амрџија умрџџа, амрџели не́је однеја (Врање), *арџим* 'трошим (новац)': Арџи како ца́рско а́зно (Врање), *ђара́з* 'мржња; свађа': Не купџј ку́ђу сас гараз (Врање); *и́рфељ* 'плетеница, кика': Да у тáткову ку́ђу плџтеш бел трфе́љ! (да се не удаш) (Владовце).

На крају овога приказа којим смо хтели да представимо богатство и слојевитост *Речника џовора јџђа Србије* и да га најтоплије препоручимо читаоцима различитих професија и интересовања – лингвистима, етнолозима, историчарима или просто заљубљеницима у свој или завичајни говор уопште – вратићемо се речима самога аутора. Он је у неколико реченица, про-

ницљиво и искрено, успео да изрази саму суштину лексикографског прегнућа: „То је велика мука и велико задовољство. Права је радост кад чујете звучну завичајну реч, која нешто другачије дочарава животну стварност. <...> Речи сам записивао на терену, у различитим приликама, слушајући жив, гибак, сочан и ћудљив народни говор. А како је тешко сабити их у речник!”

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ЕРСЈ – *Етимолошки речник српског језика* (ур. Александар Лома), 1– (А–АШ). Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 2003–.
- Петровић, Снежана. Прилог проучавању турцизама из Врања и суседних говора. Анђелка Митровић (ур.). *Истиоци и ујтоци. Сећање на Славољуба Ђинђића. Зборник радова*. Београд: Филолошки факултет, 2009, 147–157.

Марта Бјелећић

Институт за српски језик САНУ
Кнез-Михаилова 36, 11000 Београд, Србија
marta.bjeletic@isj.sanu.ac.rs

UDC 811.163.41'282.3(082)

Радмила Жугић (ур.). *Дијалекат – дијалекатска књижевност*.
Зборник радова са научног скупа одржаног у Лесковачком
културном центру 18. децембра 2010. године.
Лесковац: Лесковачки културни центар, 2011, 326 стр.*

Научни скуп „Дијалекат – дијалекатска књижевност”, трећи по реду, одржан је 18. децембра 2010. године у Лесковцу, у организацији Лесковачког културног центра, а уз материјалну подршку Министарства културе Републике Србије и града Лесковца. На њему су учествовали бројни лингвисти из научних институција у Београду, Новом Саду, Бањалуци, Нишу, Врању и Сомбору, а њихови реферати обједињени су у зборнику радова, који је објављен крајем 2011. године и који ће овде бити представљен.

Зборник *Дијалекат – дијалекатска књижевност*, како на почетку наводи уредница Радмила Жугић, „продубљује питања о улози дијалекта у настави језика и књижевности, о дијалекатској лексикографији и лексикологији, о дијалекатској специјализованој терминологији, а отвара и ново поље истраживања дијалекатске синтаксе реченице” (5).

Тематска разноврсност радова може се уочити из самих наслова радова и овде ћу покушати да их групишем управо према сличности проблематике којом су се њихови аутори бавили.

* Прилог је настао у оквиру рада на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (178020), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.